

Жилюк С. І., Паніна Л. А.

**РЕЛІГІЙНЕ
ЖИТТЯ ЖИТОМИРЩИНИ
НАПРИКІНЦІ 1970-Х –
ПОЧАТКУ 1990-Х РР.**

Острого – 2011

УДК 28(477. 42)«1970/1990»
ББК 66.3(4Укр)
Ж 72

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 31 березня 2011 р.)*

Рецензенти:

Сухий О. М. – професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри новітньої історії України Львівського національного університету імені Івана Франка;

Бистрицька Е. В. – доктор історичних наук, професор кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету;

Ігнатуша О. М. – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Запорізького національного університету.

Автори висловлюють щирю вдячність отцю Богдану Бойку та громаді Свято-Михайлівського собору міста Житомир за сприяння у виданні цього дослідження

Ж 72   Жилюк С. І., Паніна Л. А.

Релігійне життя Житомирщини наприкінці 1970-х – початку 1990-х рр. : Монографія / С. І. Жилюк, Л. І. Паніна. – Остерг : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 272 с.

У монографії на основі широкого кола джерел, переважно документальних даних різних архівосховищ, висвітлено основні напрямки, форми і методи реалізації партійно-державної релігійної політики на Житомирщині впродовж 1970-х – 1991 рр.; головна увага зосереджена на тих суспільно-релігійних змінах, які відбулись в області наприкінці «перебудови».

Видання розраховане на фахівців, релігійних діячів, викладачів, студентів й усіх тих, хто цікавиться історією рідною краю.

ISBN 978-966-2254-38-9

© Жилюк С. І., Паніна Л. А., 2011
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2011

ПЕРЕДМОВА

Суспільно-політичні трансформації в Україні періоду від початку падіння комуністичного тоталітаризму до утвердження незалежності доволі виразно синхронізувались із релігійними змінами. Вивчення суспільно-релігійних змін, що відбулись на певному етапі «перебудови», дає можливість не тільки поглибити розуміння феномену релігії у сенсі її здатності виживати в умовах насильницького експерименту суцільної атеїзації суспільства, але й виявити потенціал впливу релігійних об'єднань на політичний, націєтворчий, соціокультурний розвиток, на стан суспільної моралі тощо. Водночас аналіз історичного досвіду державної релігійної політики у практичному вимірі сприяє виробленню більш ефективної моделі державно-церковних відносин, спрямованої на досягнення, з одного боку, міжконфесійного миру і громадянського спокою, а з іншого – захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері.

Досліджувана проблема має значний науковий інтерес. Хоча питання суспільно-релігійних змін чи діяльності окремих конфесій впродовж останнього півтора десятиріччя стали об'єктом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених та знайшли висвітлення у науковій історико-релігієзнавчій літературі, однак ступінь розроблення теми залишається недостатнім. Сутнісні характеристики трансформації православ'я, католицизму, протестантизму розкриваються переважно у всеукраїнському контексті. Між тим, характер і масштаби цих трансформацій значною мірою залежали від регіональних особливостей чи потенціалу місцевої релігійної ситуації. У зв'язку з цим зростає потреба у наукових краєзнавчих роботах в межах всіх регіонів України.

Територіальні межі дослідження визначені сучасним адміністративно-територіальним поділом Житомирської області.

Наукова цінність даної монографії полягає насамперед у тому, що вперше у вітчизняній історіографії дослідницька увага зосереджена на всебічному аналізі релігійного становища 1970 – 1980-х рр. та суспільно-релігійних змін кінця 1980-х – початку 1990-х рр. в межах однієї області. На основі вивчення наукової літератури та залучення архівних документів й інших джерел показано, що перші роки «перебудови» не принесли позитивних змін у конфесійному житті. Релігійні зміни відбулись на Житомирщині лише у 1989–1991 рр., коли вони синхронізувались із суспільно-політичними процесами всеукраїнського значення.

Вважаємо, що комплексне дослідження релігійного життя в межах окремого регіону є внеском у розвиток історико-краєзнавчої науки. Висновки, основні ідеї та фактичний матеріал дослідження поглиблюють наукові розробки з історії релігії в цілому та історії України, зокрема. Результати дослідження можуть бути використані при написанні спеціальних і узагальнюючих праць, при підготовці навчальних програм, курсів та спецкурсів вищої школи з історичних, релігієзнавчих, етнополітичних та соціологічних дисциплін. Практична цінність одержаних результатів визначається також доцільністю використання їх у конструюванні моделей врегулювання державно-церковних відносин і міжцерковних конфліктів, що виникають внаслідок мобілізації релігії у політичних цілях, у досягненні оптимальної екстраполяції міжнародних стандартів у сфері свободи на суспільно-політичний і соціокультурний контекст України.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА	5
1.1. Стан наукової розробки проблеми	5
1.2. Архівні документи та матеріали	18
РОЗДІЛ 2	
ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНА РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ЖИТОМИРЩИНІ	28
2.1. Нормативно-правова база державно-церковних відносин	28
2.2. Робота комісій сприяння контролю за дотриманням законодавства про релігійні культури	39
2.3. Форми та методи антирелігійної кампанії	51
2.4. Особливості державно-церковних відносин на Житомирщині у контексті суспільно-релігійних змін 1989-1991 рр.	68
РОЗДІЛ 3	
ПРАВОСЛАВ'Я НА ЖИТОМИРЩИНІ: ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕКТОРИ ОПОЗИЦІЙНОСТІ	82
3.1. Внутрішньоконфесійне життя, динаміка та тенденції розвитку Російської православної церкви	82
3.2. Громади старообрядців та істинно православних християн	103

3.3. Автокефальний церковний рух на початку 1990-х рр. як чинник етнополітичної мобілізації українців	108
--	-----

РОЗДІЛ 4

ПРОТЕСТАНТСЬКІ ГРОМАДИ: СТАНОВИЩЕ У 1970-Х – 1980-Х РР. ТА ХАРАКТЕР ЗМІН НАПРИКІНЦІ «ПЕРЕБУДОВИ»	121
---	------------

4.1. Діяльність євангельських християн-баптистів	121
4.2. Нонконформізм християн віри євангельської на Житомирщині	133
4.3. Адвентисти сьомого дня у процесі вирішення проблеми церковної організації	142
4.4. Специфіка функціонування релігійного підпілля свідків Єгови	151

РОЗДІЛ 5

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ТА ІУДЕЙСЬКІ ГРОМАДИ ЯК ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЖИТОМИРЩИНИ	164
---	------------

5.1. Римо-Католицька церква та її польський етноконфесійний вимір	164
5.2. Релігійне життя євреїв в умовах радянської дійсності	176

ВИСНОВКИ	188
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
---	------------

ДОДАТКИ	223
----------------------	------------

Наукове видання

Сергій Іванович Жилюк, Лариса Анатоліївна Паніна

**РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ЖИТОМИРЩИНИ
НАПРИКІНЦІ 1970-Х - ПОЧАТКУ 1990-Х РР.**

Монографія

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 17,75. Гарнітура «Book Antiqua»

Тираж 300 прим.

Видавництво Національного університету «Острозька академія»

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ №1 від 8 серпня 2000 року.